

LA TOPONÍMIA DEL MAPA TOPOGRÀFIC BALEAR A ESCALA 1 : 5.000

Antoni ORDINAS GARAU

1. Introducció

Per encàrrec de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori del Govern Balear l'any 1989 s'inicià l'aixecament cartogràfic a escala 1 : 5.000 de la quasi pràctica totalitat del territori balear, tasca que si bé encara avui es troba en execució, més d'un 95 % resta acabada.

Els organismes encarregats de la realització d'aquest Mapa Topogràfic Balear (MTB) -l'Institut Cartogràfic de Catalunya (I.C.C.) i l'Empresa Municipal d'Informàtica (E.M.I.S.A.) de l'Ajuntament de Palma-, encomanaren al Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears, la que es plantejava com una ingent tasca de recol·lecció toponímica per a vestir el mapa de les Balears, de majors dimensions realitzat fins ara.

1.1. Principals característiques del MTB

El Mapa Topogràfic Balear (MTB) a escala 1 : 5.000 es compon d'un total de 770 fulls, dels quals 522 corresponen a Mallorca, 114 a Menorca, 101 a Eivissa i 33 a Formentera. La divisió del territori representat es fa a partir dels fulls a escala 1 : 50.000, de manera que de cada un s'obtenen 64 fulls a escala 1 : 5 000. Cada un d'ells representa una superfície que sobrepassa lleugerament els 8 km², producte dels 3 575 m. de longitud pels 2 315 m. de latitud. L'altimetria queda reflectida mitjançant corbes de nivell amb una equidistància de 5 m. i amb corbes mestres cada 25 m. amb les corresponents indicacions de les cotes d'altitud. La planimetria ofereix acurada informació sobre la xarxa hidrogràfica, l'ubicació del poblament i tota mena d'infraestructures, les comunicacions, la distribució de la vegetació i dels conreus, la divisió administrativa per municipis i l'emplaçament dels senyals lluminosos litorals per a la navegació marítima. La restitució fotogramètrica s'ha fet a partir de fotografia aèria obtinguda en vols realitzats entre 1989 i 1990, data que, per tant, fixa el límit de

l'actualització planimètrica. Finalment, la utilització dels colors arrodoneix la practicitat del mapa que juntament amb la precisió planimètrica i la gran escala, donen com a resultat una cartografia d'alta qualitat, el que ens situa no sols davant el més recent, sinó també el millor mapa fins ara aixecat de les Balears.

2. Aspectes previs del recull toponímic

Al conjunt de la informació altimètrica i planimètrica abans descrita s'hi afegeix, a més, el sostre relatiu a la toponímia perquè sense ell, no debades se'n diu que un mapa és mut. Les condicions de l'escala juntament amb la precisió, que permeten pràcticament la total identificació dels distints elements del territori, converteixen aquesta cartografia en idònia pels reculls de toponímia, fins i tot exhaustius. Malgrat això, l'objectiu perseguit no ha estat el de l'exhaustivitat, sinó que, com a qualsevol mapa topogràfic, la toponímia conforma un sostre més del sistema gràfic que no cal sobredimensionar, ja que una excessiva presència toponímica implicaria la minva d'altres tipus d'informació que també el caracteritzen.

Des del 1990, i amb una sola interrupció entre 1993 i 1994, un equip format majoritàriament per geògrafs, i en el que també hi han participat filòlegs, historiadors i algun bidleg, ha realitzat els treballs de camp consistents en la recollida i localització cartogràfica de la toponímia. Una bona part d'aquests operaris no eren novells en aquest tipus de tasca al haver protagonitzat amb antelació diversos reculls més o manco complets de certs municipis o àrees. En alguns d'aquests casos el treball ha servit per a esperonajar-los, després d'un parèntesi, i reprendre l'activitat del recull iniciat temps enrera. Per altres, encara que fos la primera presa de contacte, no ha estat impediment -i això és un aspecte força positiu-, per a engrescar-los en una arplega que sovint resquilla l'exhaustivitat. En qualsevol cas, s'ha tractat sempre de bons coneixedors de les respectives zones de recollida.

Per a la grafia dels noms de lloc, s'han seguit els criteris establerts en el Decret 36/1988 de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, completats pels de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, que versen sobre el manteniment de l'article salat, l'ús de majúscules i minúscules i la forma oficial dels topònims majors, entre altres.

Però abans d'entrar en el detall de les dades que ens informen sobre la magnitud del recull toponímic pròpiament dit, pot ser interessant donar a conèixer certs aspectes preliminars i complementaris alhora: Pel que fa als recursos humans, hem d'assenyalar la participació directa d'una seixantena d'operaris que han entrevistat -segons càlculs aproximats-, a més de vuit-cents informadors. A falta encara de la recollida d'una petita part del territori, l'arplega pel conjunt de les Illes envolta ja als cinquanta mil noms de lloc, sobre una extensió de 4 545 km² el que dóna una densitat mitja pròxima als 11 topònims/km². Si considerem que en els majors reculls fins ara realitzats i relatius a àmbits semblants, és a dir, a nivell insular o del conjunt del arxipèlag, s'havien assolit densitats que no superaven una mitja de 5 topònims/km², o que només afectaven a parts del territori balear (Mallorca, Menorca), les noves densitats ara aconseguides proporcionen els arguments per a poder afirmar que es tracta del major recull toponímic de les Balears.

3. Els resultats del recull toponímic

TAULA I
DADES RELATIVES AL RECURLL TOPONÍMIC (97 %)
DEL MAPA TOPOGRÀFIC BALEAR A ESCALA 1 : 5.000

	MALLOR	MENORC	EIVISS	FORMEN	TOTAL
Km². (%)	3.219 (70,8)	701,84 (14,0)	541,22 (10,7)	82,08 (1,6)	4.545 (97,1)
Nº Fulls	522	114	101	33	770
NºTopònims	35.135	6.527	6.778	1.025	49.465
Densitat (top/km²)	10,91	9,29	12,52	12,48	10,88

Com es pot observar a la taula I, la comparació entre les dades referides a cada una de les illes indiquen una major densitat mitja en els reculls toponímics d'Eivissa i Formentera (12,5 i 12,4 topònims/km², respectivament), enfront dels de Mallorca (10,9) i Menorca (9,3). Les peculiars característiques d'assentament de la població i d'estructura de la propietat, incidents sobre el grau de dispersió, són factors que poden ajudar a explicar aquestes diferències entre els nivells extrems de densitat, màxims en el cas pitjús i mínims en el menorquí. Però tant pel que fa al recull de Mallorca -on també es produeixen desiguals densitats en base al grau de despoblament que pateixen certes àrees, principalment de la Serra de Tramuntana-, com pel conjunt de les Illes en general, les densitats assolides en bona mesura responen, en cada cas, a la intensitat de l'esforç practicat pels operaris que han realitzat l'arreplega. A manera d'exemple, i agafant com a unitat fulls sencers sense litoral, els reculls han oscil·lat entre 40,8 i 1,5 topònims/km².

Així mateix, cal advertir que no tota la toponímia recollida apareix finalment plasmada sobre el mapa, ja que pel seu caràcter topogràfic, tal com ja hem assenyalat abans, la informació toponímica és objecte d'una selecció i una composició que no sempre permeten reproduir la totalitat dels topònims recollits sobre el terreny.

Per altra banda, la codificació que classifica cada un dels topònims en base a la realitat a la qual va referit -i que permet adjudicar el tipus i la mida de retolació amb què apareix finalment a la cartografia-, ens permet analitzar des d'un punt de vista quantitatiu el corpus toponímic balear. Després d'ésser informatitzat i tractat en una base de dades, els resultats queden reflectits a la taula II :

TAULA II
RECOMPTE (97 %) TOPONÍMIA MTB

Temàtica	Núm.	topònims
1. POBLAMENT : INDRETS D'HABITACIÓ PERMANENT		17 504
11. Nuclis de població	824	
12. Parts d'un nucli urbà	395	
13. Edificació aïllada	14941	
14. Edif.aill. habitada temp.	1 344	
2. POBLAMENT : IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL		290
3. POBLAMENT : SERVEIS DE COMUNICACIÓ I TRANSPORT		2 532
31. Instal.lacions per als mitjans de transport en general	20	
32. Serveis per al trànsit aeri	10	
33. Serveis per al trànsit marítim	104	
34. Transport per rail	14	
35. Vies de comunicació	2 357	
36. Sistemes de transport i comunicació	27	
4. POBLAMENT : SERVEIS COMUNITARIS		916
41. Centres administratius	42	
42. Centres comercials	45	
43. Centres de serveis socials	70	
44. Llocs d'interès historico-cultural	328	
45. Centres docents	119	
46. Centres sanitaris	15	
47. Centres religiosos	166	
48. Centres d'esbarjo	109	
49. Hostaleria	6	
40. Centres de recerca i senyals	16	
TOTAL POBLAMENT 1+2+3+4		21 242
5. MEDI FÍSIC : OROGRAFIA TERRESTRE I MARÍTIMA		24 748
51. Elevacions del terreny en general	951	
52. Punts elevats d'una muntanya	1 603	
53. Depressió de la superfície terrestre	1 300	
54. Pas a través d'una carena	137	
55. Espadat de roca	194	
56. Terreny planer	535	
57. Terreny pendent	472	
58. Cavitats naturals	645	
59. Indrets	15 578	
50. Relleu litoral i marí	3 333	

6. MEDI FÍSIC : HIDROGRAFIA		3 008
61. Masses d'aigua naturals	694	
62. Masses d'aigua artificials	360	
63. Cursos d'aigua naturals	1 739	
64. Cursos d'aigua artificials	177	
65. Obres hidràuliques	38	
TOTAL MEDI FÍSIC 5+6		27 756
SENSE CODIFICAR		528
TOTAL GENERAL		49 526

Una primera ullada sobre les xifres provisionals que expressen la comptabilitat de la toponímia balear ja ens permet extreure'n alguns trets fonamentals :

1. El predomini de la toponímia relativa al medi físic (56 %) enfront a la de poblament (43 %) (gràfica núm. 1).

2. L'important pes dels topònims que es refereixen a les construccions d'habitatge (82 %) dintre del grup de la toponímia que identifica els indrets humanitzats (gràfica núm. 2).

3. El fet de que el 89 % de la toponímia física correspongui a fenòmens orogràfics, mentre el restant 11 % als hidrogràfics (gràfica núm. 3).

4. Que el 85 % dels topònims relatius a indrets d'habitació permanent corresponguin a edificacions aïllades.

5. Que el 93 % de la toponímia referida als serveis de comunicació i transport correspongui a les vies de comunicació.

6. Que d'entre la toponímia dels serveis comunitaris de poblament, el 36 % sia la de llocs d'interès històrico-cultural (talaiots, torres de defensa, taules, navetes...).

7. Dintre el conjunt de la toponímia física, en destaquen força els topònims identificadors dels indrets (63 %) seguits de la toponímia litoral (13,5 %).

8. I finalment, és de destacar que el 58 % dels hidrònims correspongui a cursos d'aigua naturals.

La manca de desagregació que, de moment, pateixen les dades exposades no permet arriscar-se més enllà d'aquestes característiques generals, però alhora significatives. La conclusió, ja pròxima, de l'arplega toponímica per a vestir el MTB haurà de marcar sens dubte l'inici d'un estudi més profund sobre la distribució temàtica i quantitativa de la toponímia balear, que també desvetllarà si existeixen o no similituds entre cada una de les illes.

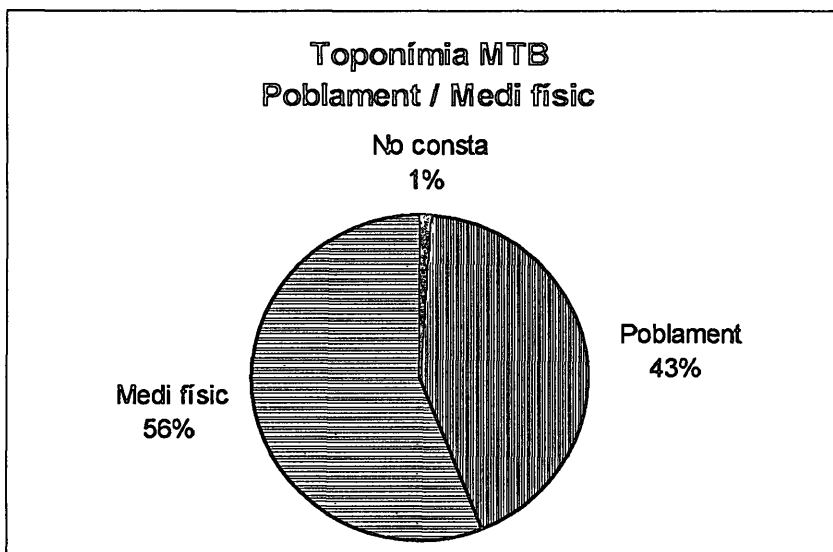
4. Conclusions

Com a primeres conclusions i pel que fa al treball de camp, hem de reiterar - coincidint amb altres especialistes-, la urgència dels reculls exhaustius ja que, a partir de càlculs optimistes, estimam que un 20 % de la microtoponímia popular, viva fins les dues o tres darreres dècades, es pot haver perdut per sempre amb la desaparició dels seus darrers coneixedors, com és el cas d'importants zones de la Serra mallorquina, però que puntualment també podem trobar a qualsevol altre indret de les Balears. Per altra banda, i en relació a les àrees de conradís, la parcel·lació, urbanització i

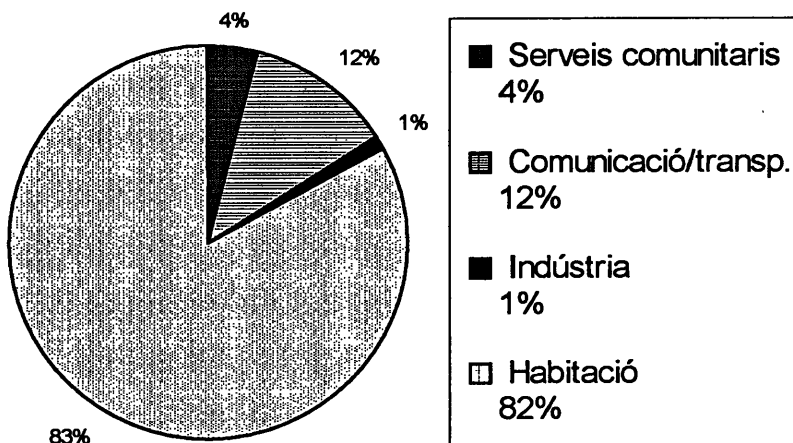
construcció de segones residències han accentuat el procés de substitució de la toponímia tradicional que igualment obliga a una ràpida recollida.

Malgrat tot, l'interès per aquest patrimoni és creixent, com ho demostra la important participació a les darreres trobades de toponimistes i estudiosos de l'onomàstica en general, celebrades a les localitats mallorquines d'Artà, Sóller i Inca ; i un grup cada vegada més nombrós d'estudiosos s'ha involucrat en la tasca de salvaguardar els nostres noms de lloc, que forçosament passa primer per la seva recollecció exhaustiva. Aquest ha estat i és un dels aspectes més encoratjadors impulsat arran de la confecció del MTB a escala 1/5.000, puix que a municipis com Lluçmajor, Inca, Algaida, Escorca, Andratx, Santa Maria del Camí, Santa Eugènia, Costitx, Selva, Muro, Lloseta, Calvià, Valldemossa, Vilafranca, Sant Joan, Montuiri, Santa Margalida, Santanyi, ses Salines, Esporles, Petra, Sant Llorenç des Cardassar, Manacor o Pollença han finalitzat, es realitzen o s'han anunciat reculls exhaustius.

Per tot això, la comunitat balear es situa entre les capdavanteres de l'estat espanyol, tant en el camp de la recollida toponímica com en la disponibilitat d'un mitjà de qualitat que permet, des d'un punt de vista tècnic, ampliar sense limitacions el major corpus toponímic enregistrat fins hores d'ara i al que obligatòriament s'haurà de consultar quan es pretengui estudiar la toponímia balear.

Toponímia MTB Poblament

Toponímia MTB Medi físic

